

การศึกษาประวัติศาสตร์และข้อสันนิษฐานพัฒนาการทาง
สถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุนครชุม
วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร

A Study History and Presupposition Development of
Architecture Phraborommathat Nakhonchum Pagoda
Wat Phraborommathat, Kamphaeng Phet Province

ธีระวัฒน์ แสนคำ¹

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์และข้อสันนิษฐานพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุนครชุม วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และพัฒนาการรูปแบบสถาปัตยกรรมองค์พระบรมธาตุนครชุม วัดพระบรมธาตุ (พระอารามหลวง) ตำบลนครชุม อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

จากการศึกษาพบว่า พระบรมธาตุนครชุมถูกสถาปนาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1900 โดยพระมหากษัตริย์ไทย ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากลังกา ทวีปมาประดิษฐานไว้ พร้อมด้วยหล่อพระศรีมหาโพธิ์ พระบรมธาตุนครชุมในสมัยแรกสร้างเป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม และมีพระเจดีย์ทรงระฆังที่สร้างภายหลังอีกสององค์อยู่ด้านข้างบนฐานเดียวกัน ต่อมาวัดได้ถูกทิ้งร้างประมาณ พ.ศ.2127 จนกระทั่งในปี พ.ศ.2392 จึงมีการบูรณะวัดพระบรมธาตุขึ้นอีกครั้ง และมีการรื้อสร้างองค์พระบรมธาตุนครชุมใหม่จากสภาพที่ทรุดโทรม ให้เป็นพระเจดีย์ศิลปะทรงมอญ-พม่า โดยพ่อค้าไม้ชาวกะเหรี่ยงในบังคับของอังกฤษสองปี

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

น้อง คือ แชกอและพะโป้ ในระหว่าง พ.ศ.2414-2449 ปัจจุบันพระบรมธาตุนครชุมได้กลายเป็นปูชนียสถานและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร

คำสำคัญ : องค์พระบรมธาตุนครชุม, ประวัติศาสตร์, พัฒนาการทางสถาปัตยกรรม

Abstract

This article studies “a study history and presupposition development of architecture Phraborommathat Nakhonchum pagoda Wat Phraborommathat Kamphaeng Phet Province” have objective for analyze history and development of architectural styles Phraborommathat Nakhonchum pagoda Wat Phraborommathat (The Royal Monastery), Nakhonchum subdistrict, Muang Kamphaeng Phet district, Kamphaeng Phet province.

The results of the studies showed Phraborommathat Nakhonchum pagoda was establish in 1357, Phramahathammaracha Lithai has brought relics and Bud Prasrimahabhodi from Sri Lanka to be enshrined. PhraBorommathat Nakhonchum pagoda in the first pagoda was built as a lotus bud. And bell shaped stupa built after the second episode on the same side. Later the temple was deserted around, 1584. Until the year 1849, it was restored Wat Phraborommathat Nakhonchum up again. And demolish the building a new Phraborommathat pagoda. As Mon-Burmese style pagoda by Sapo and Phapo they is Karen, a timber merchant and British citizen between 1871-1906. At present, Phraborommathat Nakhonchum has become an important tourist destination and sacred place of Kamphaeng Phet province.

Keywords : Phraborommathat Nakhonchum Pagoda, History, Development of Architecture

1. ความนำ

พระบรมธาตุนครชุม วัดพระบรมธาตุ (พระอารามหลวง) ตำบลนครชุม อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร เป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์และพระบรมธาตุเจดีย์สำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร มีจารึกนครชุม พ.ศ.1900 (จารึกสุโขทัย หลักที่ 3) เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุว่า พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและต้นพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาทวีปมาสถาปนาที่เมืองนครชุม (ปัจจุบันคือชุมชนโบราณในเขตตำบลนครชุม อำเภอเมืองกำแพงเพชร) ซึ่งสันนิษฐานว่าคือองค์พระบรมธาตุนครชุมที่เคยเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูมแบบพระเจดีย์สมัยสุโขทัย ภายหลังถูกรื้อและเปลี่ยนรูปทรงให้เป็นสถาปัตยกรรมแบบมอญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยแชกอ (พญาตะก่า) และพะโป้ พ่อค้าไม้ชาวกะเหรี่ยงในบังคับของอังกฤษ

แม้ว่าเรื่องราวเบื้องต้นขององค์พระบรมธาตุนครชุมจะเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ทั้งในวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี และความรู้ของพุทธศาสนิกชน แต่เรื่องราวหรือรายละเอียดในเชิงวิชาการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีและสถาปัตยกรรมกลับไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ตามหลักวิชาการอย่างที่ควรจะเป็น ข้อมูลเกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุนครชุมจึงได้รับการบอกเล่าที่สับสนและไม่ชัดเจนทั้งจริงทางประวัติศาสตร์ในหลายๆ ประเด็น ทำให้มีผู้สงสัยอยู่เสมอเมื่อรับฟังวิทยากรหรือมัคคุเทศก์อาชีพและมัคคุเทศก์ท้องถิ่นบรรยาย

ผู้เขียนจึงมีความพยายามในการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์พระบรมธาตุนครชุม วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับข้อสันนิษฐานที่ผ่านมาเกี่ยวกับรูปทรงองค์พระบรมธาตุนครชุมทั้งองค์เดิมและองค์ปัจจุบัน รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างองค์พระบรมธาตุนครชุมครั้งแรกและครั้งที่สอง จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสถาปัตยกรรม เพื่อให้เป็นที่รับรู้ในวงวิชาการมากยิ่งขึ้น

2. ข้อสันนิษฐานที่ผ่านมาเกี่ยวกับรูปทรงองค์พระบรมธาตุนครชุม

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ทั้งนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ศิลปะ ได้สันนิษฐานสอดคล้องกันว่า องค์พระบรมธาตุนครชุมองค์เดิมก่อนรื้อสร้างองค์ใหม่เป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

แบบอย่างพระเจดีย์ศิลปะสมัยสุโขทัย โดยอ้างอิงจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาพรตยาจารย์ราชานุภาพที่ระบุว่าพระเจดีย์องค์เดิมเป็นพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐแบบพระเจดีย์สุโขทัย 3 องค์ ตามคำบอกเล่าของพระครูธรรมาธิมุตฺตนิ (สี) (สมเด็จพระมหาพรตยาจารย์ราชานุภาพ, 2474 : 27)

ในเอกสารของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้อธิบายคำว่าพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐแบบพระเจดีย์สุโขทัย 3 องค์ในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาพรตยาจารย์ราชานุภาพว่า น่าจะหมายถึงพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2546 : 140) ทำให้ข้อความในงานการศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม (2552 : 153) ระบุว่าพระเจดีย์ที่วัดนี้เป็นแบบพระเจดีย์ทรงดอกบัว ซึ่งสอดคล้องกันกับในงานการศึกษาของสันติ เล็กสุขุม (2549 : 50) ที่กล่าวว่าน่าจะเป็นพระเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

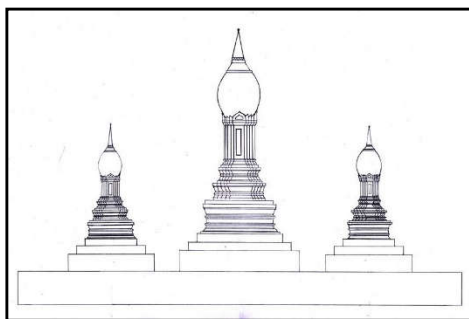
พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมนี้ บางครั้งก็เรียกว่า “ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์” หรือ “ทรงพุ่มข้าว” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506 : 65) เป็นพระเจดีย์ที่สันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบที่ช่างชาวสุโขทัยสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง (ธาดา สุทธิธรรม, 2536 : 67) แต่มีส่วนที่ปรับปรุงมาจากทรงปราสาทแบบขอม (สันติ เล็กสุขุม, 2549 : 50) พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่พบน่าจะเป็นสิ่งสืบเนื่องมาจากการริเริ่มในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552 : 351)

ลักษณะสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมนั้น องค์เรือนธาตุมักตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมที่ยกสูง อันประกอบด้วยชั้นฐานเขียงเป็นชั้นล่างสุดและนิยมก่อสร้างซ้อนกันหลายชั้น (เช่น 3-4 ชั้น) ถัดขึ้นมาจะเป็นฐานบัว (ฐานปัทม์) ซึ่งอาจเป็นฐานบัวธรรมดาหรือฐานบัวลูกแก้ว (คือมีการปั้นปูนเป็นสันนูนออกมาเป็นเส้นโดยรอบ ซึ่งเรียกว่าลูกแก้ว ลูกแก้วอาจวางอยู่ส่วนกลางของท้องไม้ คือระนาบที่ลึกที่สุดของฐานบัวหรือวางเป็นจังหวะในส่วนบนและล่างของท้องไม้นั้น) หากพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมจะเพิ่มส่วนฐานให้สูงขึ้นไปอีกก็จะก่อสร้างเป็นฐานแว่นฟ้า โดยฐานนี้ก็จะวางซ้อนอยู่บนฐานบัว อาจมีหลายชั้นและจะมีรูปแบบเป็นฐานบัวเช่นกัน แต่มักนิยมย่อมุม (ย่อไม้) การย่อมุมจึงเริ่มจากชั้นนี้ จากนั้นจึงเป็นส่วนขอเรือนธาตุที่ย่อมุมเช่นกัน บนเรือนธาตุอาจมีซุ้มพระประดิษฐานอยู่ทั้งสี่ทิศหรือเป็นเรือนตัน เรือนธาตุจะรองรับดอกบัวตูมซึ่งส่วนของยอดธาตุที่โคนหรือฐานดอกบัวมักทำเป็นกลีบขนุนขึ้นมารองรับบนผิวดอกบัวตูมอาจปั้น

ลวดลายเป็นกลีบบัว และปลายดอกบัวจะเป็นส่วนยอดธาตุ อาจมีบัวกาบปลี ปล้องไฉน ปลียอดและเม็ดน้ำค้างเป็นลำดับขึ้นไป (ธาดา สุทธิธรรม, 2536 : 69; สันติ เล็กสุขุม, 2549 : 48)

สันติ เล็กสุขุม (2552 : 44) กล่าวว่า รูปแบบของพระเจดีย์ทรงนี้ เกิดขึ้นในศิลปะสุโขทัย นิยมสร้างกันเพียงในช่วงเวลาของสมัยศิลปะสุโขทัย เท่านั้น ความที่พระเจดีย์ทรงนี้มีลักษณะเฉพาะของศิลปะสุโขทัย ไม่เหมือนเจดีย์อื่นใด และได้รับความนิยมอยู่ในช่วงเวลาที่กรุงสุโขทัยเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ ทำให้หน้าคิดว่าเป็นเพราะลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดของพระเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ของอาณาจักรสุโขทัย เป็นเหตุให้ไม่ได้รับความนิยมอีกต่อไปภายหลังที่อาณาจักรสุโขทัยหมดอำนาจและถูกรวมอยู่ในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอาจนับเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งทางด้านการเมืองด้วยก็ได้

สำหรับพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่พบหลายองค์ในเขตเมืองนครชุมและเขตจังหวัดกำแพงเพชร เช่น พระเจดีย์ประธานวัดเจดีย์กลางทุ่ง วัดพระเจดีย์ทอง วัดวังพระธาตุ วัดกะโลทัย เป็นต้น และยังพบอีกหลายองค์ในเขตเมืองโบราณต่างๆ ในเขตอาณาจักรสุโขทัย แต่ที่น่าสังเกตก็คือ พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมที่พบมักเป็นพระเจดีย์องค์เดียว ไม่พบพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมอยู่บนฐานเดียวกันจำนวนหลายองค์เลย การที่มีข้อมูลว่าพระบรมธาตุนครชุมองค์เดิมเป็นพระเจดีย์แบบสุโขทัยอยู่บนฐานเดียวกัน 3 องค์นั้น ถือว่าเป็นข้อมูลที่จะต้องมีการศึกษาวิเคราะห์และสันนิษฐานต่อไป

ภาพที่ 1 ภาพวาดสันนิษฐานองค์พระบรมธาตุนครชุม แบบพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมสามองค์ ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ตามข้อสันนิษฐานเดิม (ภาพ : กรกฎ วันเย็น)

3. การสร้างองค์พระบรมธาตุนครชุม ครั้งแรก

เพราะจากเอกสารหลักฐานต่างๆ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ได้ระบุว่าเดิมทีนั้นองค์พระบรมธาตุนครชุมมีลักษณะเป็นเจดีย์ 3 องค์บนฐานเดียวกัน และพระเจดีย์แบบสุโขทัย ซึ่งแตกต่างจากรูปทรงองค์พระบรมธาตุนครชุมในปัจจุบันนี้แน่นอน นั่นก็แสดงให้เห็นว่าองค์พระบรมธาตุนครชุมมีการสร้าง 2 ครั้งด้วยกันเป็นอย่างน้อย

3.1 พระบรมธาตุนครชุมองค์แรกสร้างเมื่อไร ?

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงการสร้างพระเจดีย์พระบรมธาตุนครชุมเท่าที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้คือ “จารึกนครชุม” ซึ่งมีข้อความระบุถึงประวัติความเป็นมาขององค์พระบรมธาตุนครชุม รวมทั้งวันที่พระมหาธรรมราชาลิไทยได้ทำการสถาปนาพระบรมธาตุด้วย ดังนี้

“ศักราช 1279 ปีระกา เดือน 8 ออก 5 ค่ำ วันศุกร์ หนไทย กัดเล้า
บูรพผลคุณนี้ นักษัตร เมื่อยามอันสถาปนาเป็น 6 ค่ำแล พระยาสุโขทัยราช
ผู้เป็นลูกพระยาเลอไทย เป็นหลานแก่พระยารามราช...อภิเชกเป็นท้าวเป็น
พระยาจึงขึ้นชื่อศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราชหากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้
มาสถาปนาในเมืองนครชุมนี้ปีนั้น...” (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 59)

จากข้อความในจารึกทำให้อารี สวัสดิ์ (2531 : 28) ซึ่งมีความรู้ความสามารถทางด้านดาราศาสตร์และโหราศาสตร์ ได้นำข้อมูลที่ได้จากการอ่านจารึกนครชุมมาคำนวณหาวันเดือนปีที่ใช้ในปัจจุบัน โดยอาศัยวัน เดือน ปีและปีนักษัตรซึ่งบันทึกโดยโหราจารย์ในอดีต โดยอ้างอิงปฏิทินต่างๆ ที่ได้จัดทำไว้แล้วมาคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ซึ่งส่งผลให้ผลการคำนวณเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็ว และถูกต้องแม่นยำ การคำนวณได้ผลว่า วันสถาปนาพระบรมธาตุนครชุม เมื่อวันศุกร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 8 ปีระกาหนไทกัดเล้า บูรพผลคุณนี้ มหาศักราช 1279 ตรงกับวันที่ 23 เดือนมิถุนายน พุทธศักราช 1900 เวลา 01 : 34 : 15 นาฬิกา คริสต์ศักราช 1357

3.2 เหตุผลและปัจจัยสำคัญในการสร้างพระบรมธาตุนครชุมองค์แรก

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานประวัติศาสตร์และสภาพบริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีการสถาปนาพระบรมธาตุนครชุม ทำให้สันนิษฐานว่า พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงเลือกที่จะสถาปนาพระบรมธาตุและปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เมืองนครชุม เนื่องจากเหตุผลและปัจจัยทางด้านการเมืองในขณะนั้นเป็นสำคัญ ซึ่งเห็นได้จากหลักฐานประวัติศาสตร์และบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนี้

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 19 อำนาจควบคุมของราชธานีคือเมืองสุโขทัยได้อ่อนแอลงหลังจากการสวรรคตของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทำให้บรรดาเมืองใหญ่น้อยหลายเมืองประกาศตัวเป็นอิสระอยู่นอกการควบคุมของเมืองสุโขทัย ดังปรากฏความในจารึกนครชุม ความว่า “...เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองขาด__หลายบ้านหลายท่อนแซว__หลายบ้านหลายท่อนดังเมืองพ__นกเป็นขุนหนึ่ง เมืองคนที พระบางหาเป็นขุนหนึ่ง__เมืองเชียงทองหาเป็นขุนหนึ่งเมือง__หาเป็นขุนหนึ่ง เมืองบางพานหาเป็นขุนหนึ่ง...” (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 67)

หากเรามองจากสภาพปัจจุบันก็คงที่จะอดสงสัยไม่ได้ว่า เมืองขนาดเล็กทำไมถึงกล้าที่จะปฏิเสธอำนาจจากเมืองใหญ่อย่างเมืองสุโขทัย? และไม่ปรากฏชื่อเมืองนครชุมซึ่งเป็นเมืองขนาดใหญ่เลย แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือว่าบ้านเมืองในกลุ่มน้ำปิง อย่างน้อยก็เมืองคนที (อยู่ในเขตตำบลคนที อำเภอมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร), เมืองพระบาง (อยู่ในเขตตัวเมืองนครสวรรค์ อำเภอมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์), เมืองเชียงทอง (อยู่ในเขตตำบลเชียงทอง อำเภอวังเจ้า จังหวัดตาก) และเมืองบางพาน (อยู่ในเขตตำบลเขาคีรี อำเภอฟานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร) ต่างก็มีกลุ่มอำนาจท้องถิ่นดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้ว และพยายามที่จะตีตัวออกห่างจากการควบคุมของราชสำนักกรุงสุโขทัย

เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นเช่นนี้จึงทำให้พระมหาธรรมราชาลิไทย ต้องนำกำลังทหารจากเมืองศรีสัชนาลัยมาปราบปรามศัตรูที่เมืองสุโขทัยแล้วก็ขึ้นครองราชย์แทนพระบิดา หลังจากนั้นก็ทรงปราบปรามเมืองใหญ่น้อยที่แข็งข้อกระด้างกระเดื่อง แล้ว “แต่งให้ขุนพี่ขุนน้องลูกหลาน” ไปปกครองเมืองเหล่านั้น (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 68)

นอกจากนี้เรายังพบว่า ในจารึกนครชุมได้กล่าวถึงการเสด็จมายังเมืองนครชุมของพระมหาธรรมราชาลิไทยเพื่ออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุพร้อมด้วยหน่อพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาทวีปมาประดิษฐานไว้ในเมืองนครชุม (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 59-60) ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระบรมธาตุเจดีย์และต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วัดพระบรมธาตุในปัจจุบัน พร้อมทั้งได้อ้างถึงอาณิสสการบูชาบไหว้พระบรมธาตุเจดีย์และต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ด้วย

การกล่าวอ้างดังกล่าวก็เพื่อให้ราษฎรเลื่อมใสมาบูชาพระบรมธาตุและต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตามที่เคยมีพระสาวกปรารภว่า ถ้าพระพุทธรูปปรินิพพานแล้ว ผู้มาสักการะจะมีสิ่งใดแทนพระองค์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระราชดำรัสให้ถือสังเขกนียสถานแทนพระองค์ พระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้และพระมหาธาตุเป็นสัญลักษณ์ของปรินิพพาน (ประเสริฐ ณ นคร, 2549 : 177) นอกจากนี้ หากบ้านเมืองใดที่มีพระบรมธาตุเก่าแก่หรือมีเรื่องราวอธิบายให้เห็นว่าสำคัญ ผู้คนทุกสารทิศก็จะพากันไปสักการะเพื่อเอาบุญด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546 : 91)

การเสด็จมาเมืองนครชุมของพระองค์ครั้งนี้หาได้เป็นการกระทำในด้านศาสนาแต่เพียงอย่างเดียวไม่ หากแต่เป็นการแสดงพระราชอำนาจของพระองค์เหนือบ้านเล็กเมืองน้อยในลุ่มน้ำปิงที่อยู่ใกล้เคียงกับเมืองนครชุมอันเป็นเมืองใหญ่นี้ ในขณะที่เดียวกันก็ใช้เมืองนครชุมเป็นศูนย์กลางในการปกครองและควบคุมดูแลบ้านเล็กเมืองน้อย เช่น เมืองคนที เมืองไตรตรังซ์และเมืองบางพานแทนเมืองราชธานี เพราะในส่วนหลังของจารึกนครชุมได้กล่าวคำสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระองค์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมและพระราชอำนาจที่มีเหนือเมืองต่างๆ (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2553 ก : 29)

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 นี้เองเป็นช่วงที่เมืองในลุ่มน้ำปิงมีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง การค้าและพุทธศาสนา เราพบว่าโบราณสถานส่วนใหญ่น่าจะสร้างขึ้นในสมัยนี้ เพราะว่าเป็นช่วงที่ศิลปะแบบสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองเช่นกัน มีการจัดผังเมืองอย่างชัดเจนแบบกลุ่มเมืองในสมัยสุโขทัย กลุ่มวัดอรุณวาสีจะอยู่นอกเมืองและเป็นศาสนสถานสำคัญซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าราชสำนักกรุงสุโขทัยพยายามที่จะนำความเชื่อทาง

พระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นสัญลักษณ์ในการควบคุมปกครองเมืองในกลุ่มน้ำปิงเหล่านี้ (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2553 ข : 9)

ถ้าหากพิจารณาตามข้อความที่ปรากฏในจารึกนครชุมก็จะพบว่า พระมหากษัตริย์ราชธานีไทยได้ทรงอ้างสิทธิธรรมในการเป็น “พระจักรพรรดิราช” อันชอบธรรมในการปกครองจากหลายช่องทาง (สิทธารถ ศรีโคตร, 2556 : 249-250) ได้แก่ พระองค์ทรงอ้างว่าทรงเป็นผู้ปกครองอย่างชอบธรรม เพราะทรงสืบพระราชสันตติวงศ์โดยตรงมาจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงอ้างความเป็นผู้ปกครองอันชอบธรรมจากการที่ทรงได้รับฉันทามติจาก “ฝูงท้าวพระยาทั้งหลาย” ให้ขึ้นปกครอง (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 59)

ทรงสร้างภาพลักษณ์ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองที่สมบูรณ์พร้อมทั้งพระปรีชาสามารถและบุญญาธิการเพียงพอที่จะปกครองอาณาจักรได้ เช่น ทรงประกาศเกี่ยวกับวันเดือนปีที่พระศาสนาจักเสื่อมสูญลงในชั้นต่างๆ จนถึง พ.ศ. 5000 นั้น ว่าพระองค์เองที่เป็นผู้ทรงคำนวณได้ ทรงเป็นพระธรรมิกราชผู้ตั้งอยู่ในธรรม รักษาอุโบสถศีล และศึกษาข้อพระธรรมในพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน ทั้งยังทรงมีพระมหากษัตริย์คุณสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันจริงแท้จากลังกา พร้อมด้วยต้นพระศรีมหาโพธิ์เพื่อให้ราษฎรได้กราบไหว้ สั่งสมบุญเพื่อให้พ้นจากทุกขเวทนาทั้งหลาย และเกิดทันศาสนาพระศรีอาริยมุตไตรยอนาคตพุทธเจ้า และยังทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรูปเพื่อให้ราษฎรทั้งหลายได้สักการะสั่งสมอานิสงส์ไว้ตามหัวเมืองต่างๆ ในอาณาจักรสุโขทัยอีกหลายเมือง (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 59-70)

จากการศึกษาของสิทธารถ ศรีโคตร (2556 : 250-251) พบว่าการที่พระมหากษัตริย์ราชธานีไทยได้ทรงมาสถาปนาพระบรมธาตุนครชุมเพื่อให้ราษฎรในแถบนี้สักการะ พร้อมทั้งปึกคิลาจารึกนครชุมเพื่อประกาศสิทธิธรรมและพระราชกฤษฎาณินิหารดังกล่าว นั้น สันนิษฐานว่าทรงต้องการให้ราษฎรในพื้นที่แถบเมืองนครชุมและในแถบกลุ่มน้ำปิงที่เป็นเขตจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันที่ได้มานับไหว้สักการะพระบรมธาตุนครชุมได้อ่านจารึกดังกล่าว และเกิดความเชื่อถือในการปกครองดินแดนแถบนี้ของพระองค์ ว่าพื้นที่แถบนี้อยู่ในการปกครองของพระมหากษัตริย์ราชธานีไทย ผู้ทรงเป็นธรรมิกราชที่จักยังความสุขและสรวรคินิพพานมาแก่ประชาราษฎร์ได้ด้วยทั่วกัน และอาจทำให้ปัญหาการแข็งเมืองของชนชั้นปกครองในหัวเมืองแถบนี้นลดลงไปได้บ้าง

แน่นอนว่าแม้อัตราผู้รู้หนังสือในเวลานั้นยังไม่มาก แต่การที่พระองค์ทรงเลือกที่จะจารึกศิลาจารึกด้วยภาษาไทย อักษรไทย มีใช้อักษรเขมร ภาษาเขมรหรือภาษาบาลีก็อาจพออนุมานได้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยต้องการให้ข้อความในจารึกนั้นสามารถอ่านได้ง่ายขึ้นและแพร่หลายออกไปในวงกว้าง ทั้งนี้เพื่อสร้างความเชื่อถือและตระหนักรู้ในสิทธิธรรม พระราชกฤษฎีกาภิไธย และความชอบธรรมของพระราชอำนาจในการปกครองดินแดนแถบลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันของพระองค์เอง อย่างน้อยก็ในหมู่ชนชั้นนำทางสังคมในสมัยนั้นที่อ่านออกเขียนได้

ซึ่งสอดคล้องกันกับความเห็นของธิดา สาระยา (2537 : 26) ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาที่มีวัดเป็นตัวแทน ในขณะที่ผู้นำและราชสำนักหมายถึงรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและศาสนาเป็นเงื่อนไขอีกส่วนหนึ่งที่ช่วยกำหนดรูปแบบการปกครองของสังคมด้วย เมื่อผู้นำอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา หมายถึงว่าพระพุทธศาสนาต้องเป็นศาสนาประจำเมืองหรือประจำรัฐ เป็นแหล่งซึ่งผู้นำสามารถดึงเอาอำนาจโน้มน้าวจิตใจประชาชนอันแอบแฝงอยู่ใต้อยู่ยงนิยมตน ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์อำนาจการทางการเมืองกับวัดจึงทำให้เกิดขึ้นทั้งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ผู้นำรับผิดชอบที่จะรักษาไว้ซึ่งพระศาสนาให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ในแง่นี้พระพุทธศาสนาต้องขึ้นอยู่กับผู้นำ ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องยืนยันว่าผู้นำปกครองสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของพระพุทธศาสนา

แต่หลังจากการสวรรคตของพระมหากษัตริย์ไทยในราวระหว่างปี พ.ศ.1913-1914 อำนาจของควบคุมของราชสำนักกรุงสุโขทัยก็อ่อนแอลง เมืองต่างๆ ในอาณาจักรสุโขทัยก็เกิดแตกแยก บางเมืองก็เข้าร่วมกับทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา พบว่ามีการกำเนิดขึ้นของเมืองกำแพงเพชรที่ริมฝั่งแม่น้ำปิงทางด้านตะวันออกตรงข้ามกับเมืองนครชุม (พิเศษเจียจันทร์พงษ์, 2553 : 42)

3.3 รูปทรงสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุนครชุมองค์แรกจากหลักฐานนิชฐาน

หลักฐานประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอาณาจักรสุโขทัยที่มีอยู่ในขณะนี้ไม่มีชิ้นใดที่แสดงให้เห็นรูปทรงสถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุนครชุมองค์แรกจะมีก็หลักฐานในชั้นหลังคือช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระบรมธาตุนครชุมองค์แรกได้ชำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมากแล้ว ดังนั้น การศึกษารูปทรงสถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุนครชุมองค์แรกที่มีการสร้างในปี พ.ศ.1900 จึงต้องอาศัยการศึกษาและวิเคราะห์เทียบเคียงจากหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อสันนิษฐานเพียงเท่านั้น

หลักฐานที่ชัดเจนที่สุดที่มีอยู่ คือพระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ทรงบันทึกตามคำบอกเล่าของพระครูธรรมวิจิตรมณี (สี) ซึ่งทันเห็นพระบรมธาตุนครชุมองค์เดิมระบุว่า “...ฐานล่างเป็นศิลาแลง ส่วนพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐอย่างแบบพระเจดีย์สุโขทัย 3 องค์ อยู่กลางตรอกศูนย์พระวิหารองค์ 1 ต่อมาทางตะวันตกองค์ 1 ทางตะวันตกองค์ 1 อยู่บนฐานเดียวกัน...” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2474 : 27) ในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ข้อมูลว่า “...เป็นพระเจดีย์อย่างเดียวกับที่วังพระธาตุใหญ่องค์ 1 ย่อม 2 องค์...” (เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5, 2549 : 126) ในบันทึกสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จตรวจการณคณะสงฆ์ให้ข้อมูลว่า “...เดิมเป็นของไทยมีรูปเหมือนอย่างพระธาตุในเมืองกำแพงเพชรเก่าว่าเป็นของเก่า...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้าตรวจการณคณะสงฆ์ในมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2456, : 30) ส่วนหลักฐานอื่นๆ ระบุเพียงว่าเป็นพระเจดีย์ 3 องค์เท่านั้น (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 รล.-มท. เล่ม 5 : 263)

โดยปกติพระมหาธาตุสำคัญๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตั้งแต่รัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยลงมา มักจะมีลักษณะเป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม มีขนาดใหญ่และเป็นพระเจดีย์ที่สร้างเฉพาะองค์เดียวฐานเดียวเท่านั้น จะแตกต่างก็เฉพาะพระมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัยเพียงองค์เดียวเท่านั้นที่มีพระเจดีย์บริวารอยู่บนฐานเดียวกันกับพระมหาธาตุ แต่ก็น่าจะเกิดจากการสร้างเพิ่มเติมในภายหลัง ลักษณะของพระเจดีย์ที่เป็นพระมหาธาตุที่มี 3 องค์อยู่บนฐานเดียวกันในสมัยสุโขทัยจึงไม่มีเลย ส่วนใหญ่หากมีพระเจดีย์อยู่ใกล้พระมหาธาตุก็มักจะเป็นพระเจดีย์บริวารที่อยู่รายรอบแต่คนละฐานและมีขนาดเล็กกว่า (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2545 : 139-145)

เท่าที่ผู้เขียนสำรวจพบก็จะมีเพียงพระเจดีย์ประธานวัดโคกสิงคาราม เมืองศรีสขาลัยเท่านั้น ที่เป็นพระเจดีย์ประธาน 3 องค์อยู่บนฐานเดียวกันในแนว ตะวันออก-ตะวันตก (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2546 : 101) พระเจดีย์ประธานมีรูปทรงและขนาดเหมือนกันทั้งสามองค์ ก่อไว้บนฐานสูง เชื่อว่าเกี่ยวข้องกับแบบอย่างพระเจดีย์ประธานสามองค์ ก่อบนฐานเดียวกันที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา (สันติ เล็กสุขุม และคณะ, 2551 : 95) ที่น่าสังเกตคือเป็นพระเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังไม่ใช่พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม หรือว่าพระบรมธาตุนครชุมองค์เดิมจะเป็นพระเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังคล้ายกับพระเจดีย์ประธานที่วัดโคกสิงคาราม

เมื่ออ่านข้อความในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ระบุว่า “...เป็นพระเจดีย์อย่างเดียวกับที่วังพระธาตุองค์ 1...” ก็ต้องไปพิจารณาว่า พระเจดีย์ที่วังพระธาตุมีลักษณะรูปทรงเป็นอย่างไร

“วังพระธาตุ” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวถึงในพระราชนิพนธ์น่าจะหมายถึง วัดวังพระธาตุที่อยู่ในเขตชุมชนโบราณเมืองไตรตรังซ์ ริมฝั่งด้านตะวันตกแม่น้ำปิงทางตอนใต้ของวัดพระบรมธาตุ ซึ่งปรากฏในพระราชนิพนธ์ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จทอดพระเนตรพระเจดีย์และโบราณสถานที่วัดวังพระธาตุนี้ก่อนที่จะเสด็จมาประทับที่เมืองกำแพงเพชร (เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5, 2549 : 76-77) ซึ่งพระเจดีย์ประธานที่วัดวังพระธาตุนี้เป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม และยังปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552 : 162-163)

ดังนั้น พระเจดีย์ที่เป็นองค์กลางขององค์พระบรมธาตุนครชุมองค์เก่าในจำนวน 3 องค์นั้น จึงน่าจะเป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม แบบที่ปรากฏในสมัยสุโขทัย

ภาพที่ 2 พระเจดีย์ประธานทรงดอกบัวตูม วัดวังพระธาตุ ในเขตชุมชนโบราณเมืองไตรดริงซ์ ตำบลไตรดริงซ์ อำเภอมืองกำแพงเพชร

3.4 ข้อเสนอพื้นฐานเกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ 3 องค์บนฐานเดียวกัน

เป็นที่น่าสงสัยกันในหมู่นักวิชาการตลอดมาว่าทำไมพระบรมธาตุนครชุมองค์เก่าถึงเป็นพระเจดีย์ 3 องค์บนฐานเดียวกัน ซึ่งพระมหาธาตุเมืองอื่นๆ ในอาณาจักรสุโขทัยก็มีได้มีลักษณะเช่นนี้ ซึ่งการที่มีพระเจดีย์ประธาน 3 องค์บนฐานเดียวกันในแนวตะวันออก-ตะวันตกก็มีความคล้ายคลึงกันกับพระเจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระบรมมหาราชวัง กรุงศรีอยุธยา แต่ถึงกระนั้นพระเจดีย์ประธานวัดพระศรีสรรเพชญ์ทั้ง 3 องค์ก็ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกัน ครั้งแรกสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงสร้างขึ้นเพียง 2 องค์ในปี พ.ศ.2035 เพื่อบรรจุพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (สันติ เล็กสุขุม, 2550 : 46)

หรือจะมีความเป็นไปได้ว่า พระเจดีย์ขนาดเล็กในแนวตะวันออกและตะวันตกของพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมองค์กลางจะถูกสร้างขึ้นในภายหลัง ไม่ได้สร้างขึ้นพร้อมกับพระเจดีย์องค์กลาง เพราะในหลักฐานประวัติศาสตร์ก็ไม่ได้ระบุชัดเจนว่าพระเจดีย์อีก 2 องค์มีลักษณะรูปทรงเป็นอย่างไร ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า มีความเป็นไปได้สูงที่พระเจดีย์ขนาดเล็กอีก 2 องค์จะถูกสร้างขึ้นทีหลัง และเป็นพระเจดีย์ทรงระฆัง ไม่ได้เป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม แต่มีการเสริมฐาน

ล่างให้อยู่ในแนวเดียวกับฐานเชิงพระเจดีย์องค์กลาง เพราะมีหลักฐานที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่ง นั่นก็คือ ตำนานพระขัมกอ

มีการพบจารึกลานเงินตำนานพระขัมกอในองค์พระบรมธาตุนครชุม องค์เดิมขณะเรือ ซึ่งมีการกล่าวถึงชื่อพระยาศรีธรรมมาโคกราชซึ่งไปตรงกับชื่อในจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร พ.ศ.2053 ที่ระบุว่าพระยาศรีธรรมมาโคกราชได้ซ่อมแปลงพระมหาธาตุด้วย ยิ่งทำให้มีความเป็นไปได้สูงว่าในช่วงตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีพระยาศรีธรรมมาโคกราช เจ้าเมืองกำแพงเพชร อาจมีการสร้างพระเจดีย์ขนาดเล็กรื้อขึ้นมาขนาบข้างพระเจดีย์พระบรมธาตุนครชุมองค์เดิมอีก 2 องค์ แล้วก็ทำจารึกลานเงินบรรจุไว้ในกรุส่วนใดส่วนหนึ่งในองค์พระเจดีย์นั้นก็เป็นไปได้

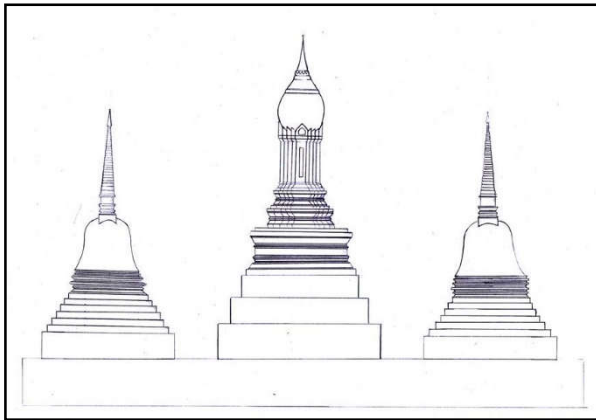
ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ข้อความในส่วนท้ายของจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรระบุว่า ที่พระยาศรีธรรมมาโคกราชซ่อมแปลงพระมหาธาตุ วัดและสาธารณูปโภคต่างๆ ภายในเมืองกำแพงเพชรก็เพื่อ “...อันทำทั้งนี้ ถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์” (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 275)

ทั้งนี้ โดยอุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระมหากษัตริย์ 2 พระองค์นั้นควรเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา เพราะในขณะนั้นเมืองกำแพงเพชรอยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในเอกสารของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากร (2546 : 137) สันนิษฐานคือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และพระอาทิตย์วงศ์ก่อนได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาอุปราช แต่หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเข้าใจว่าหมายถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (วิทยาลัยครูกำแพงเพชร, 2533 : 284) ซึ่งประเด็นนี้ยังเป็นข้อถกเถียงในวงวิชาการอยู่ในปัจจุบัน

ความน่าสนใจอยู่ที่ช่วงเวลาที่มีการสร้างพระเจดีย์อีก 1 องค์ ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ กรุงศรีอยุธยา เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (รัชชัย องค์วุฒิเวทย์ และวิไลรัตน์ ยंत्रอด, 2550 : 61) ก็อาจอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่พระยาศรีธรรมมาโคกราชซ่อมแปลงพระมหาธาตุ วัดวาอารามและสาธารณูปโภคต่างๆ อุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์สองพระองค์แห่งกรุงศรีอยุธยา (กลางพุทธศตวรรษที่ 21) ซึ่งมีความชัดเจนว่าเป็น

การสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์สำคัญ หนึ่งในนั้นคืออุทิศถวายพระราชกุศลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เช่นเดียวกันอย่างแน่นอน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า พระเจดีย์ขนาดเล็กอีก 2 องค์ของพระบรมธาตุนครชุมองค์เดิมน่าจะมีการสร้างขึ้นในภายหลัง และอาจจะสร้างขึ้นโดยพระยาศรีธรรมมาโคกราช เจ้าเมืองกำแพงเพชร เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลถวายแด่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา 2 พระองค์ เมื่อช่วงเวลาประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ก็เป็นไปได้ และมีความเป็นไปได้ว่า ในช่วงที่มีการซ่อมแปลงองค์พระบรมธาตุนครชุมโดยพระยาศรีธรรมมาโคกรานั้น อาจมีการถมคุน้ำที่ล้อมรอบองค์พระบรมธาตุนครชุมและพระวิหารหลวงไว้ในผังเดียวกันตามแบบแผนผังวัดในสมัยสุโขทัย แล้วมีการก่ออิฐสร้างเป็นกำแพงแก้วขึ้นมาแทนก็เป็นได้

ภาพที่ 3 ภาพวาดสันนิษฐานองค์พระบรมธาตุนครชุม แบบพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมอยู่ตรงกลาง มีพระเจดีย์ทรงระฆังอยู่สองข้าง (ภาพ : กรกฎ วันเย็น)

นอกจากนี้ จากหลักฐานที่มีอยู่พบว่าแต่เดิมพระอุโบสถของวัดพระบรมธาตุมีใบเสมาหินชนวนขนาดใหญ่ปักอยู่ จากงานการศึกษาของพิทยา บุณนาค (2550 : 154) สันนิษฐานว่าคงจะสร้างขึ้นประมาณปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่เมื่อพิจารณารูปแบบทางศิลปกรรมของใบเสมาแล้ว ผู้เขียนกลับมีข้อสันนิษฐานที่แตกต่าง ใบเสมาวัดพระบรมธาตุน่าจะสร้างในสมัยสุโขทัยตอนปลายหรือสมัยอยุธยาตอนต้นมากกว่า

เนื่องจากว่าโบสถ์เก่าวัดพระบรมธาตุมีลักษณะทางศิลปกรรม คล้ายคลึงกับโบสถ์เก่ารอบซากโบสถ์วัดเชิงคีรี ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ซึ่งวัดเชิงคีรีเป็นโบราณสถานเก่าแก่มิถนบนพระร่วงระหว่างเมืองสุโขทัยกับเมืองกำแพงเพชร (สันติ อภัยราช (บรรณาธิการ), 2545 : 36-42) ที่ปรากฏหลักฐานในจารึกวัดพระเสด็จซึ่งพบที่วัดเชิงคีรีระบุว่ามีการสร้างพระวิหารและศาสนสถานต่างๆ ขึ้นที่วัดนี้ในระหว่างปี พ.ศ.2066-2068 (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548 : 476-486) ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการซ่อมแปลงพระมหาธาตุและบูรณะอารามต่างๆ ของพระยาสุริยธรรมาโศกราช เจ้าเมืองกำแพงเพชร เมื่ออาศัยการเปรียบเทียบทางด้านศิลปกรรมของโบสถ์เก่าของวัดพระบรมธาตุแล้วจึงมีความเป็นไปได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวน่าจะมีการสร้างพระอุโบสถวัดพระบรมธาตุขึ้นมาด้วยก็เป็นได้

4. การสร้างองค์พระบรมธาตุนครชุม ครั้งที่สอง

จากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณเมืองนครชุม พบว่าชุมชนโบราณแห่งนี้ถูกทิ้งร้างอย่างชัดเจนประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ทำให้ชุมชนบ้านเรือนและศาสนสถานต่างๆ ถูกทิ้งร้างด้วย รวมทั้งวัดพระบรมธาตุต่อมาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 จึงได้มีการเข้ามาบูรณะวัดพระบรมธาตุอีกครั้ง พบองค์พระบรมธาตุนครชุมอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมจนนำไปสู่การรื้อและสร้างพระเจดีย์พระบรมธาตุนครชุมองค์ใหม่ขึ้นมา

4.1 พระบรมธาตุนครชุมองค์ที่สองสร้างเมื่อไร ?

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า ในปี พ.ศ.2392 สมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร ได้ขึ้นมาเยี่ยมญาติที่เมืองกำแพงเพชร ได้อ่านแผ่นศิลาจารึกอักษรไทยโบราณที่เก็บอยู่ที่โบสถ์วัดเสด็จได้ความว่า มีเจดีย์โบราณบรรจุพระบรมธาตุอยู่น่าฝั่งตะวันตกตรงหน้าเมืองเก่าข้าม 3 องค์ ฉะนั้นพระยากำแพงเพชร (น้อย) ผู้ว่าราชการเมืองได้จัดการค้นคว้า พบวัดและเจดีย์สมตามอักษรในแผ่นศิลาจึงป่าวร้องบอกบุญราษฎรช่วยกันแผ้วถางและปฏิสังขรณ์ขึ้น เจดีย์ที่ค้นพบเดิมมี 3 องค์ องค์ใหญ่

ซึ่งบรรจุพระบรมธาตุอยู่กลาง ขำรดบ้างทั้ง 3 องค์ (เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5, 2549 : 128)

ต่อมาพบหลักฐานว่า ในปี พ.ศ.2414 แชกอ (แซงพอหรือพญาตะก่า) พ่อค้าไม้ชาวกะเหรี่ยงในเมืองกำแพงเพชรได้มีใจศรัทธาขอบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ในวัดพระบรมธาตุ โดยแจ้งความประสงค์ผ่านเจ้าเมืองกำแพงเพชร แล้วเจ้าเมืองกำแพงเพชรก็มีใบบอกลงไปยังกรุงเทพมหานครเพื่อขอพระบรมราชานุญาตความว่า “...แชากอมีใจศรัทธาอยากจะทำพระเจดีย์ก่อสวมพระเจดีย์เก่าที่วัดพระธาตุนำเมืองกำแพงเพชรฝั่งตะวันตก แชกอได้จ้างราษฎรทำอิฐได้เก้าหมื่น...จะก่อสวมพระเจดีย์เก่าลงทั้ง 3 องค์ กว้าง 15 วา ยาว 15 วา ซัก 4 เหลี่ยม มีมุข 4 ด้าน แล้วจะก่อพระเจดีย์บนมุขด้านละองค์...จะเอาช่างเมืองนอกเข้ามาก่อ กำหนดจะกระทุ้งราก ณ เดือน 6 ค่ำขึ้นปีวอกจัตวา...” (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 รล.-มท. เล่ม 5 : 263) และเจ้าพระยาสุรสีงวณิช (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน กับเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก ได้ปรึกษาและเห็นพร้อมกัน มีสารตราตอบกลับอนุญาตให้มีการสร้าง พระเจดีย์ก่อสวมพระเจดีย์องค์เดิมได้ตามความที่แจ้งในใบบอก

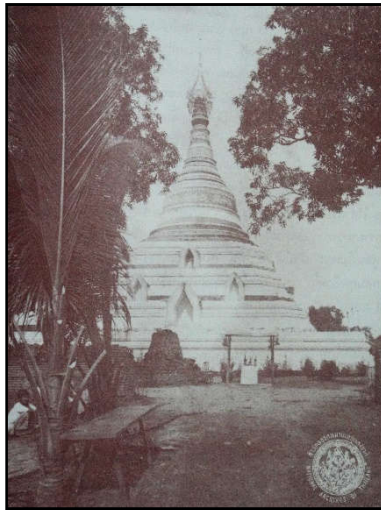
ถ้ายึดตามข้อความที่ระบุในใบบอกก็จะพบว่า พระเจดีย์พระบรมธาตุ นครชุมองค์เดิมจะต้องถูกรื้อออกเพื่อสร้างใหม่ทั้งองค์ ดังพบข้อความว่า มีการกำหนดจะกระทุ้งรากฐานพระเจดีย์องค์ใหม่ในช่วงข้างขึ้นเดือน 6 ปีวอก (ปีวอกตรงกับ จ.ศ.1234) พ.ศ.2415 หากยึดตามหลักฐานสำเนาสารตรานี้ องค์พระบรมธาตุนครชุมองค์ที่สอง (หรือองค์ปัจจุบัน) น่าจะมีการเริ่มสร้าง (กระทุ้งราก-ตอกเสาเข็ม) ในช่วงวันข้างขึ้นเดือน 6 พ.ศ.2415 หรือในระหว่างวันที่ 8-22 เมษายน พ.ศ.2415 (กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ, 2475 : 91)

ก่อนที่จะมีการสร้างพระเจดีย์องค์พระบรมธาตุนครชุมองค์ที่สอง ได้มีการรื้อพระเจดีย์องค์พระบรมธาตุนครชุมองค์เดิมที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมออก ในระหว่างที่รื้อนั้นได้มีการพบพระบรมสารีริกธาตุในพระเจดีย์องค์กลางใส่ภาชนะทำเป็นรูปสำเภาบรรจุไว้ เรือสำเภาทำด้วยเงิน มีโกศทองคำตั้งอยู่ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้าตรวจการณคณเสงฆิโนมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ.2456, 2542 : 30) ภายในมีพระบรมสารีริกธาตุ 9 องค์ ภายหลังได้อัญเชิญเข้าบรรจุในพระเจดีย์ใหม่ (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2474 : 27)

ต่อมา ในปี จ.ศ.1237 (พ.ศ.2418) แชกอก็ถึงแก่กรรม และเข้าใจว่าการปฏิสังขรณ์นั้นก็คงชะงักไป จนมาในปี ร.ศ.123-124 (พ.ศ.2447-2448)

พะโป้ น้องชายของแซกอจิงรวบรวมทุนทรัพย์เริ่มการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่จนสำเร็จ (ธนณี แสงรุจิ, 2536 : 65) และทำการยกยอดฉัตรพระบรมธาตุนครชุมเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 ปี ร.ศ.125 ทำการเฉลิมฉลองสมโภช 3 วัน มีเจ้านาย ขุนนางและราษฎรร่วมบริจาคทรัพย์ทำบุญเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 15,500 บาท (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5, ศ.6/20 เรื่อง วัดพระธาตุกำแพงเพชร) เมื่อเทียบวันทางจันทรคติกับสุริยคติแล้ว พบว่า วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 ปี ร.ศ.125 ตรงกับวันจันทร์ที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ.2449 (กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ, 2475 : 125) ซึ่งถือว่าเป็นวันที่องค์พระบรมธาตุนครชุมองค์ที่สองสร้างเสร็จอย่างสมบูรณ์

ฉัตรที่ถูกยกขึ้นเป็นยอดฉัตรเหนือองค์พระบรมธาตุนครชุมนั้น พบหลักฐานว่าพะโป้ได้จ้างคนออกไปซื้อยอดฉัตรนี้มาจากเมืองย่างกุ้งในราคา 1,700 บาท (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5, ศ.6/20 เรื่อง วัดพระธาตุกำแพงเพชร) เรื่องยอดฉัตรเหนือองค์พระบรมธาตุนครชุมองค์ปัจจุบันยังมีเรื่องเล่าในชุมชนว่า ฉัตรที่ใช้ยกเป็นยอดฉัตรเหนือองค์พระบรมธาตุนครชุมใน พ.ศ.2449 นั้นไม่ได้เป็นฉัตรแรกที่พะโป้ซื้อมา ฉัตรแรกที่ซื้อมานั้นปรากฏว่ามีขนาดไม่พอดีกักยอดพระเจดีย์ จึงนำไปยกเป็นยอดฉัตรเหนือวิหารหลวงพ่ออุโมงค์ วัดสว่างอารมณ์ ช่างๆ บริเวณที่ตั้งของบ้านพะโป้ทางตอนเหนือของชุมชนนครชุมในปัจจุบันแทน (ประวัติวัดสว่างอารมณ์, 2550 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ภาพที่ 4 ภาพพระบรมธาตุนครชุมน์พระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ วันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ.2449 หลังจากพะโป้สร้างพระเจดีย์เสร็จไม่นานนัก (ที่มา : เสด็จ ประพาสต้นในรัชกาลที่ 5, 2549 : 133)

เมื่อพิจารณาข้อมูลข้างต้นร่วมกับภาพถ่ายครั้งพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร พ.ศ.2449 ก็พบว่ามีภาพ ส่วนประกอบของฉัตรขนาดใหญ่อยู่ข้างกำแพงแก้วรอบพระบรมธาตุนครชุมน์ด้วย แสดงว่าฉัตรแรกที่พะโป้ซื้อมานั้นมีขนาดใหญ่เกินไป ไม่สอดคล้องกับยอด พระบรมธาตุ จนต้องมีซื้อฉัตรมาใหม่ ซึ่งข้อมูลจากภาพถ่ายเก่าได้สอดคล้องกับคำบอกเล่าของ ชาวนครชุมน์ได้เป็นอย่างดี ส่วนฉัตรที่ไชยกเหนือพระเจดีย์พระบรมธาตุนครชุมน์ นั้น ต้องซื้อมาใหม่ และมีเรื่องเล่าว่า ฉัตรนี้บรรจุมาบนหลังช้างจากเมืองมะละแหม่งมา จนถึงวัดพระบรมธาตุใช้เวลาทั้งสิ้นหนึ่งเดือนครึ่ง (วันเชิด กิตติขจร, สัมภาษณ์)

4.2 เหตุผลและปัจจัยสำคัญในการสร้างพระบรมธาตุนครชุมน์องค์ที่สอง

ผู้นำในการสร้างพระบรมธาตุนครชุมน์องค์ที่สอง คือ แชกอ (หรือ แสงพอ) ปรากฏชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พญาตะก่า” สำหรับคำว่า “พญาตะก่า” ในลายพระหัตถ์ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา นรินทรานุวัติวงศ์ระบุนว่า เป็นชื่อเกียรติยศของพม่าใช้เรียกผู้สร้างเจดีย์ (สมเด็จพระ

เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2504 : 274)

ในเอกสารจดหมายเหตุระบุว่า แสภอซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยงที่เข้ามาทำหนังสือสัญญาขอทำไม้ขอนสัก ณ ป่าคลองสวนหมาก คลองวังเจ้า คลองประกัง (ปัจจุบันเรียกว่าคลองปลากั้ง) แขวงเมืองกำแพงเพชร แล้วได้ผลประโยชน์มาก จึงมีใจศรัทธาอยากจะทำสร้างพระเจดีย์ก่อสุมพระเจดีย์ 3 องค์ที่ทรุดโทรมในวัดพระบรมธาตุฝั่งตะวันตกของเมืองกำแพงเพชร จึงได้ขออนุญาตทางราชการสร้างขึ้น (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 รล.-มท. เล่ม 5 : 263)

แสพอู้นี้มีหลักฐานว่าได้มาตั้งบ้านเรือนทำไม้ขอนสักอยู่ที่ริมคลองสวนหมากทางตอนเหนือของชุมชนปากคลองสวนหมาก คงมีกำไรจากการทำไม้ขอนสักมาก และมีใจศรัทธาในพระพุทธศาสนา เห็นพระเจดีย์ที่วัดพระบรมธาตุทรุดโทรมมาก คงต้องการที่จะบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีความสมบูรณ์งดงาม “...แสภอก็เป็นเกรียงมาทำป่าไม้ขรสักแขวงเมืองกำแพงเพ็ชรมีพุทธรอนมาก แสภอมีใจสัทธาจะสถาปนาพระเจดีย์เก่าทำมุขก่อกำแพงสุมพระเจดีย์ธาตุนั้น ก็เป็นกองการกุศลของแสภอต่อไปในพระพุทธศาสนา จะได้เป็นที่สการบูชาแก่เทพาและมนุษย์...การจะให้แสภอสถาปนาล้อมแปลงพระเจดีย์ธาตูก่อกำแพงไว้ ก็จะได้เป็นสง่างามแก่เมืองกำแพงเพชร” (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 รล.-มท. เล่ม 5 : 263) จึงได้จ้างราษฎรทำอิฐเป็นเงินจำนวน 44 ชั่ง 7 ตำลึง 2 บาท (เท่ากับ 3,550 บาท) (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 รล.-มท. เล่ม 5 : 263) เพื่อใช้ในการสร้างพระเจดีย์และยื่นเรื่องขออนุญาตทางราชการในการสร้างพระเจดีย์ใหม่

ลักษณะเช่นนี้ปรากฏทั่วไปในหลายๆ แห่งในภาคเหนือที่มีชาวพม่า มอญหรือกะเหรี่ยงที่เข้ามาทำกิจการต่างๆ แล้วร่ำรวยก็จะบริจาคทรัพย์ก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ วิหารและศาสนาสถานต่างๆ ในอาราม เช่น หม่องปันโยหรือหลวงโยนะการวิจิตร คหบดีชาวพม่าผู้รับสัมปทานไม้สักจากบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริติชบอร์เนียว ได้บูรณะกุฎาหรือพระเจดีย์เหลี่ยมที่เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2451 (สุรัชย์ จงจิตงาม, 2549 : 65) และอุโย คหบดีชาวพม่าที่เข้าทำธุรกิจไม้สักในเมืองลำปาง ได้สร้างวัดศรีชุมขึ้นในปี พ.ศ.2433 (สุรัชย์ จงจิตงาม, 2549 : 123) เป็นต้น

โดยปกติ นิสัยของชาวกะเหรี่ยงก็ไม่ต่างไปจากชาวมอญหรือชาวพม่า ซึ่งคนพม่าจะเลื่อมใสในศาสนาอย่างลึกซึ้ง เป็นพุทธศาสนิกชนด้วยใจและการปฏิบัติบูชา เขาไหว้พระสวดมนต์ภาวนาเท่ากับที่เช่นสรวงผืนนัต ภูเขาดาว นพเคราะห์ประจาดน จาริกแสวงบุญไปสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำวันเกิดของตน ตามวัดวาอารามเจดีย์สถานคับคั่งด้วยผู้คนที่ไม่สักการะกราบไหว้ (จิตา สารยา, 2554 : 172) ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกหากแฮกเมื่อมีฐานะร่ำรวยแล้วจึงอยากบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุนครชุมให้สมบูรณ์งดงาม ทั้งที่ไม่ใช่ดินแดนบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง

แต่การก่อสร้างพระเจดีย์โดยการควบคุมของแฮกก็ต้องหยุดชะงัก ในปี พ.ศ.2418 เนื่องจากแฮกก็ถึงแก่กรรม ตั้งแต่นั้นมาก็หาผู้มีผู้ใดจะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5, ศ.6/20 เรื่องวัดพระธาตุกำแพงเพชร) มองกะเย (หรือมองสุเจ-หม่องกาเล) บุตรชายซึ่งรับทำกิจการไม้ขนสักต่อมา จนถึงปี พ.ศ.2425 ก็ขาดทุนไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ พระยารามณรงค์ เจ้าเมืองกำแพงเพชรจึงเอาเงินของหลวงสมทบเงินส่วนตัวลงทุนทำไม้เอง และในปี พ.ศ.2429 พระโป้และพวกจึงได้มาขอแบ่งทำ (ขรณี แสงรุจิ และศรัณย์ ทองปาน, 2536 : 6)

พระโป้ผู้นี้เป็นน้องชายของแฮก และน่าจะมีความรู้ความสามารถในการทำกิจการป่าไม้มาบ้างพอสมควร (ขรณี แสงรุจิ และศรัณย์ ทองปาน, 2536 : 6) ได้มาสานต่อกิจการของพี่ชายจนมีความรุ่งเรืองอีกครั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเกี่ยวกับพระโป้ไว้ในพระราชนิพนธ์ว่า “...ป่าไม้นี้ พระโป้กะเหรี่ยงในบังคับอังกฤษเป็นคนทำ เมียเป็นคนไทยซื้ออั้งแดงทองย้อย เป็นบุตรผู้ใหญ่บ้านวันและอั้งแดงไทยตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกัน...” (เสด็จประพาสต้น ในรัชกาลที่ 5, 2549 : 126) ปัจจุบันยังมีร่องรอยอาคารบ้านเรือนที่เรียกว่า “บ้านห้างพระโป้” หรือ “บ้านห้าง ร. 5” (พระราชวรนิเมธี และคณะ, 2556 : 29-30) อยู่ริมคลองสวนหมากใกล้กับวัดสว่างอารมณ์ทางตอนเหนือของชุมชนนครชุมในปัจจุบัน

เมื่อกิจการทำไม้รุ่งเรือง มีกำไรมากขึ้น พระโป้ได้พยายามที่จะสร้างพระเจดีย์ที่วัดพระบรมธาตุให้เสร็จสมบูรณ์ ซึ่งเป็นการสานต่องานของแฮก ผู้เป็นพี่ชาย พระโป้มีศรัทธาออกทุนทรัพย์ของตัวเองจำนวน 14,000 บาท และมีผู้ร่วมบริจาคสมทบรวมเป็นเงินทั้งสิ้น 15,500 บาท (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ร.5, ศ.6/20 เรื่องวัดพระธาตุกัมแพงเพชร) ทำการสร้างพระเจดีย์ต่อในระหว่างปี พ.ศ.2447-2448 จนเสร็จสมบูรณ์ และยกยอดฉัตรในปี พ.ศ.2449

4.3 รูปทรงสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุนครชุมมองค์ที่สอง

ในสำเนาสารตราเรื่องขอสร้างพระเจดีย์ก่อสุมพระเจดีย์เก่า วัดพระธาตุหน้าเมืองกำแพงเพชร จ.ศ. 1233 ระบุว่า “...*แหมมมีใจสัทธาอยากจะทำสร้างพระเจดีย์ก่อสุมพระเจดีย์เก่าที่วัดพระธาตุหน้าเมืองกำแพงเพชรฝั่งตะวันตก... จะก่อสุมพระเจดีย์เก่าลงทั้ง 3 องค์ กว้าง 15 วา ยาว 15 วา ซัก 4 เหลี่ยม มีมุข 4 ด้าน แล้วจะก่อพระเจดีย์บนมุขด้านละองค์...จะเอาช่างเมืองนอกเข้ามาก่อ...*” (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 รล.-มท. เล่ม 5 : 263)

จากข้อความในท้องตราทำให้ทราบว่า ช่างที่ก่อสร้างองค์พระบรมธาตุนครชุมมองค์ที่สองนั้นไม่ใช่ชาวไทย หากแต่เป็นชาวต่างชาติ ซึ่งน่าจะเป็นช่างชาวมอญหรือชาวพม่าที่แสวงว่าจ้างมา ทำให้องค์พระบรมธาตุนครชุมมมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพระเจดีย์มอญที่พบเป็นจำนวนมากในประเทศพม่า ฐานล่างองค์พระบรมธาตุนครชุมมกว้างยาวเท่ากันด้านละ 15 วา (30 เมตร) สูง 16 วา 3 ศอก (33.5 เมตร) (ประวัติพระบรมธาตุนครชุม, 2556 : 20)

ภาพที่ 5 พระมหาเจดีย์เขเวดากอง เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า ตัวอย่างสถาปัตยกรรมพระเจดีย์แบบมอญ

ส่วนฐานล่าง เป็นฐานบัวสี่เหลี่ยมจำนวน 1 ชั้น มีบัวลูกแก้วคาด 1 เส้น มีบัวคว่ำมากกว่าบัวหงาย เพื่อดึงแบบให้ฐานมีความลาดเอียง ปกติพระเจดีย์แบบมอญสมัยทวารวดีเกือบทุกองค์มักมีฐานบัวซ้อนกัน 2 ชั้น ส่วนพระเจดีย์แบบพม่าแทบมักจะรองรับด้วยฐานจำนวน 3 ชั้นอย่างเคร่งครัด (เชษฐ ติงสฺยชลิ, 2555 : 211) ซึ่งฐานล่างองค์พระบรมธาตุนครชุมที่มีชั้นเดียวนั้น น่าจะเป็นความเจาะจงของช่าง ที่ไม่เคร่งครัดในรูปแบบเดิมเหมือนพระเจดีย์ในพม่า

ส่วนฐานลาด เป็นฐานบัวสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมด้านละ 5 มุม จำนวน 3 ชั้น ฐานลาดคือฐานบัวที่มีบัวคว่ำมากกว่าบัวหงายและลาดเอียง ฐานลาดเป็นลักษณะเฉพาะของพระเจดีย์แบบมอญ จึงทำให้ฐานพระเจดีย์มีความแผ่ขยายออกเป็นอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับพระเจดีย์แบบพม่าแท้ (เชษฐ ติงสฺยชลิ, 2555 : 205)

ฐานลาดชั้นแรก คั่นด้วยลวดบัวลูกแก้ว กึ่งกลางของแต่ละด้านมีซุ้มหรือมุขลักษณะห้าเหลี่ยมยื่นออกมาด้านละซุ้ม ส่วนยอดของซุ้มยื่นขึ้นไปจนถึงกึ่งกลางของฐานลาดชั้นที่สอง จากภาพถ่ายเก่าและคำบอกเล่าพบว่ามีเพียงซุ้มด้านตะวันออกเท่านั้นที่มีการทำลายปูนปั้นประดับ และไม่มีการประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งเคารพอื่นใดอยู่ในซุ้ม (พระครูอาทวชิโรตต, สัมภาษณ์)

ฐานลาดชั้นที่สอง คั่นด้วยลวดบัวลูกแก้ว แต่ละด้านมีซุ้มหรือมุขลักษณะห้าเหลี่ยมยื่นออกมาด้านละ 2 ซุ้ม ส่วนบนของซุ้มอยู่ในระดับเดียวกับฐานส่วนบน โดยมีซุ้มของฐานลาดชั้นแรกอยู่กึ่งกลาง ส่วนฐานลาดชั้นที่สาม คั่นด้วยลวดบัวลูกฟัก กึ่งกลางของแต่ละด้านมีซุ้มหรือมุขลักษณะห้าเหลี่ยมยื่นออกมาด้านละซุ้ม เช่นเดียวกับฐานลาดชั้นแรกแต่มีขนาดย่อมกว่า ส่วนบนของซุ้มอยู่ในระดับเดียวกับฐานส่วนบน

ฐานเชิง เป็นฐานเชิงกลมจำนวน 3 ชั้น เพื่อดึงรองรับองค์ระฆัง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระเจดีย์แบบมอญ (เชษฐ ติงสฺยชลิ, 2555 : 212-213)

องค์ระฆัง แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คั่นกลางด้วยลวดบัวลูกฟักและมีลายปูนปั้นเป็นรูปวงกลมประดับ องค์ระฆังส่วนล่างเป็นแบบราบเรียบ แต่องค์ระฆังส่วนบนมีลายปูนปั้นประดับ กึ่งกลางเป็นรูปคล้ายสัญลักษณ์ตราประจำตระกูลหรือตราบริษัทแบบยุโรป ขนาบสองข้างด้วยลายพรรณพฤกษาแบบพม่าในลักษณะพลิ้วไหว มีลายปูนปั้นชุดนี้ประดับรอบองค์ระฆังส่วนบนทั้งสิ้น 8 ชุด

แต่ละชุดประดับองค์ระฆังตามทิศสำคัญทั้ง 8 ทิศ เหนือสุดขององค์ระฆังมีลายปูนปั้นรูปกลีบบัว (บัวคว่ำ) ประดับโดยรอบองค์ระฆัง

ปล้องไฉน เหนือองค์ระฆังขึ้นไปไม่มีปลั๊ก แต่เป็นปล้องไฉนแบบลวดบัวลูกแก้วจำนวน 7 ชั้นถัดขึ้นไปจากองค์ระฆัง เหนือปล้องไฉนปกติพระเจดีย์แบบพม่าและแบบมอญจะต้องมีปัทมบาทหรือบัวคว่ำ-บัวหงาย ซึ่งคั่นระหว่างปล้องไฉนกับปฐิ ปกติแล้วปัทมบาทถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของพระเจดีย์ในศิลปะพม่าโดยปรากฏอยู่กับพระเจดีย์หลายกลุ่ม (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2555 : 94) แต่องค์พระบรมธาตุนครชุมปรากฏว่าไม่มีปัทมบาท ส่วนที่น่านจะเป็นปัทมบาทถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คั่นกลางด้วยลวดบัวลูกแก้ว แต่ละส่วนมีลายปูนปั้นรูปดอกไม้และพรรณพฤกษา ชั้นล่างมี 4 ชุด ประดับตรงด้านที่เป็นทิศรองหรือทิศเฉียงทั้ง 4 ทิศ ส่วนชั้นบนมี 4 ชุดเช่นกัน แต่ประดับด้านที่เป็นทิศหลัก

ปลียอดและฉัตร ส่วนปลียอดองค์พระบรมธาตุนครชุมเป็นปลียาว อาจเป็นไปได้ว่าจะเกี่ยวข้องกับศิลปะมอญซึ่งนิยมทำปลียาว (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2555: 155) ส่วนฉัตรมีขนาดใหญ่ เป็นฉัตร 9 ชั้น ฉัตรแรกทำด้วยสังกะสีเป็นลวดลายต่างๆ นำมาจากเมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแล้ว องค์พระบรมธาตุนครชุมเป็นพระเจดีย์ที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบพระเจดีย์มอญ ลักษณะพระเจดีย์แบบมอญ คือ พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นโดยขามอญที่บริเวณปากแม่น้ำอิรวดี สะโตง และสาละวิน ลักษณะสำคัญคือ เป็นพระเจดีย์ที่เน้น “ฐานแผ่ลาด” จนมีการออกแบบลวดบัวให้แตกต่างไปจากพระเจดีย์แบบพม่าเพื่อให้เอื้อต่อความแผ่ลาดดังกล่าว พระเจดีย์แบบนี้จึงไม่มีบันได ไม่มีทางประทักษิณด้านบน และ สลุปมักกลายเป็นพระเจดีย์บริวารประดับอยู่โดยรอบเสมอ (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2555 : 18)

แต่องค์พระบรมธาตุนครชุมก็มีลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม เช่น มีฐานล่างชั้นเดียว มีซุ้มหรือมุขยื่นออกมาจากฐานลาดด้านละ 4 ซุ้ม และไม่มีปัทมบาท ซึ่งน่าจะเป็นความตั้งใจของช่างผู้ออกแบบ ที่ไม่เคร่งครัดในรูปแบบเดิมและพยายามประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมขึ้นมาใหม่ก็เป็นได้

จากหลักฐานประวัติศาสตร์ระบุว่า ตั้งแต่ส่วนฐานเชียงและองค์ระฆังขึ้นไปมีการทาสีเหลือง ส่วนลายปูนปั้นทั้งหมดเป็นสีขาว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จทอดพระเนตรองค์พระบรมธาตุนครชุมหลังจากยกฉัตรแล้วไม่กี่เดือนทรงบันทึกไว้ว่า “...พระเจดีย์นี้ทาสีเหลือง มีลายปูนขาว แลดูในแม่น้ำงามดี...” (เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5, 2549 : 126)

นอกจากนี้ ยังมีความเป็นไปได้ว่าภายในองค์พระบรมธาตุนครชุมน่าจะเป็นกลวงหรือเป็นโพรง แล้วมีเสาหรือแกนค้ำยันอยู่ภายใน เนื่องจากปรากฏคำบอกเล่าของชาวบ้านหลายคนว่า หลังจากที่ปูนที่ฉาบรอบองค์พระเจดีย์ชำรุดกะเทาะออกตามกาลเวลาก่อนที่จะได้รับการบูรณะในปี พ.ศ.2533 ทำให้เห็นอิฐเป็นก้อนๆ และมีรอยร้าวหลายแห่ง เวลาหยอดเงินเหรียญลงไปในห้องรอยร้าวนั้นจะได้ยินเสียงเหรียญตกกระแทกวัตถุที่อยู่ภายในองค์พระเจดีย์ดังออกมาจากภายในองค์พระเจดีย์ ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าภายในองค์พระบรมธาตุนครชุมน่าจะเป็นกลวงหรือเป็นโพรง เช่นเดียวกับพระเจดีย์ทรงระฆังจำนวนมากที่ภายในองค์พระเจดีย์กลวงหรือเป็นโพรง

ในการสร้างพระบรมธาตุนครชุมองค์ที่สองของแฮกอและพะโป้ แม้ว่าจะมีการขออนุญาตทางราชการในการสร้างพระเจดีย์ใหม่ และตลอดการก่อสร้างจะอยู่ในสายตาหรือความดูแลของขุนนางเมืองกำแพงเพชรอย่างต่อเนื่อง แต่รูปทรงของพระเจดีย์กลับมีสถาปัตยกรรมแบบมอญ-พม่าในที่สุด เพราะพะโป้ได้นำช่างมาจากพม่า ในขณะที่ทางราชการก็ได้กำชับเจ้าเมืองกำแพงเพชรให้เจรจากับแฮกอว่า “...การจะให้แฮกอสถาปนาซ่อมแปลงพระเจดีย์ธาตุก่อกำแพงไว้ ก็จะได้เป็นสง่างามแก่เมืองกำแพงเพชร แต่อย่าให้แฮกอถือใจหาว่าเป็นที่ของแฮกอให้พระยาจำแสนบดี้ พระยากำแพงเพชรพญาซี้แจ้งกับแฮกอให้เข้าใจตามทองตรา...” (กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 รล.-มท. เล่ม 5 : 263)

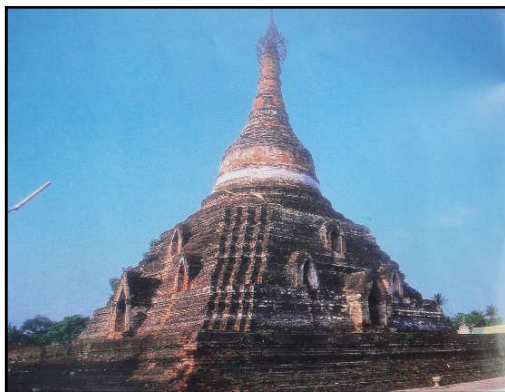
สาเหตุสำคัญที่พระเจดีย์พระบรมธาตุนครชุมถูกสร้างเป็นสถาปัตยกรรมแบบมอญ-พม่านั้น ประการแรกคือทั้งเจ้าภาพและช่างล้วนเกี่ยวข้องและผูกพันกับศิลปะดังกล่าว ประการที่สองขุนนางข้าราชการเมืองกำแพงเพชรซึ่งเป็นตัวแทนทางราชการอาจไม่มีความรู้ความเข้าใจในงานสถาปัตยกรรมนัก จึงปล่อยให้พะโป้กับช่างสร้างพระเจดีย์ทรงนี้ขึ้นมา ประการที่สาม ทางราชการเองก็มิได้กำชับชัดเจนเรื่องรูปทรงสถาปัตยกรรมพระเจดีย์ กำชับเพียงไม่ให้แฮกอถือเอาว่าเป็นที่และพระเจดีย์ของตนเท่านั้น ในขณะที่ทางราชการเองก็ต้องการให้มีการซ่อมแปลงพระเจดีย์นี้ใหม่เพื่อจะได้เป็นที่กราบไหว้และเป็นพระเจดีย์ที่สง่างาม

คูเมืองกำแพงเพชรต่อไป จึงปล่อยให้แฮกอและพะโป้ซึ่งเป็นผู้มีทุนดำเนินการต่อไป ทั้งนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวราชการก็ปล่อยให้ชาวกะเหรี่ยงและชาวพม่าที่เข้ามาทำป่าไม้ซ่อมแปลงพระเจดีย์หลายแห่งในเขตหัวเมืองล้านนา

4.4 การเปลี่ยนฉัตรและทาสีทององค์พระบรมธาตุนครชุม

หลังจากที่มีการสร้างองค์พระบรมธาตุนครชุมเสร็จและทำการยกยอดฉัตรในกลางปี พ.ศ.2449 องค์พระบรมธาตุนครชุมก็ไม่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ ทำให้ปูนที่โบกฉาบและลายปูนปั้นรอบองค์พระบรมธาตุผุกร่อนหลุดร่วงชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

จนถึงปลายมาถึงปี พ.ศ.2533 ร้อยตรีทวี ผดุงรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรในขณะนั้น พร้อมด้วยพระสิทธิวิชิตโสภณ (ช่วง) เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวงในขณะนั้น ได้ชักชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดกำแพงเพชร และพุทธศาสนิกชนทั่วไปร่วมกันบูรณะองค์พระบรมธาตุนครชุม โบกฉาบปูนปั้นลายทาสีใหม่ (ประวัติพระบรมธาตุนครชุม, 2556 : 20) เป็นสีขาวทั้งองค์ เปลี่ยนฉัตรยอดพระบรมธาตุนครชุมตามรูปแบบเดิม โดยการควบคุมของช่างจากกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2533

ภาพที่ 6 สภาพองค์พระบรมธาตุนครชุมก่อนการบูรณะในปี พ.ศ.2533 (ที่มา : ปฏิพัทธ์ พุ่มพงษ์แพทย์, 2531 : 8)

ต่อมา ในปี พ.ศ.2548 พระศรีวิจิราภรณ์ (วีระ) ปัจจุบันคือพระราชวรานิชเมธี เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง พร้อมด้วยพุทธศาสนิกชนซึ่งประกอบด้วยคณะศรัทธาหลายคณะ ได้ร่วมเป็นเจ้าภาพในการบูรณะทาสีทององค์พระบรมธาตุนครชุม ช่อมฉัตร ปูหินแกรนิตและสร้างรั้วอัลลอยด์รอบองค์พระบรมธาตุนครชุม รวมเงินทั้งหมดประมาณ 2,500,000 บาท เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยมีพิธีนำยอดฉัตรลงเมื่อวันมาฆบูชาปีนั้น บูรณะอยู่ 3 เดือนจึงแล้วเสร็จ และมีพิธียกยอดฉัตรขึ้นเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ.2548 (ประวัติพระบรมธาตุนครชุม, 2556 : 20) โดยมีสมเด็จพระมหาธีรราชังคณาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ (ในขณะนั้น) เป็นประธานในพิธี ทำให้องค์พระบรมธาตุนครชุมมีสีทองดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ภาพที่ 7 สถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุนครชุมองค์ที่สองในปัจจุบัน

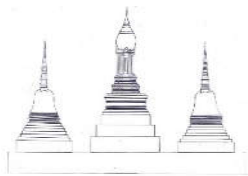
บทส่งท้าย

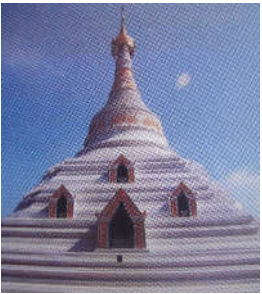
พระบรมธาตุนครชุมมถือได้ว่าเป็นพระมหาธาตุสำคัญประจำชุมชนโบราณเมืองนครชุม ทั้งยังคงเป็นที่นับถือของผู้คนโดยทั่วไปและก็ยังคนนับถือเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน องค์พระบรมธาตุเจดีย์มีพัฒนาการการสร้างมาหลายสมัย เพราะในสมัยแรกสร้างเป็นพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม และมีเจดีย์ทรงระฆังที่สร้างภายหลังอีกสององค์อยู่ด้านข้าง ต่อมาเมืองได้ร้างไปในช่วงการเขครว พ.ศ.2127 จึงทำให้วัดร้างไปด้วยกระทั่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ได้อ่านจารึกที่วัดเสด็จที่มีการกล่าวถึงวัดพระบรมธาตุ ในพ.ศ.2392 จึงได้ปวาร้องให้มีการบูรณะวัดพระบรมธาตุนครชุมขึ้นมา นับตั้งแต่นั้นมาก็ได้มีการบูรณะวัดให้ดีขึ้นเรื่อยมา รวมถึงการบูรณะองค์พระบรมธาตุใหม่เป็นศิลปะแบบมอญ-พม่าโดยกะเหรี่ยงสองพี่น้อง คือ แสกอและพะโป้ ระหว่าง พ.ศ.2414-2449

หลักฐานทั้งหมดสามารถนำมาวิเคราะห์หารูปทรงเดิมขององค์พระบรมธาตุ ปีกการสถาปนา เหตุผลและปัจจัยในการสร้างพระบรมธาตุองค์แรกว่า เดิม พระบรมธาตุนครชุมมีรูปทรงแบบพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ศิลปะสุโขทัย สถาปนาใน พ.ศ.1900 โดยเหตุผลและปัจจัยเกี่ยวกับการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครองดินแดนลุ่มแม่น้ำปิงตอนล่างของพระมหาธรรมราชาลิไทย ส่วนการสร้างพระบรมธาตุ เหตุผลและปัจจัยองค์ที่สอง บูรณะครั้งแรก ใน พ.ศ.2414 โดยแสกอ กะเหรี่ยงในบังคับอังกฤษ มีเหตุผลปัจจัยสำคัญมาจากแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่มาสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ.2449 โดยพะปือน้องชายของแสกอ เพราะแสกอเสียชีวิตก่อนที่จะสร้างพระบรมธาตุองค์ที่สองสำเร็จ จึงทำให้องค์พระบรมธาตุนครชุมมีสถาปัตยกรรมแบบพระเจดีย์ศิลปะมอญ-พม่า ดังที่ปรากฏในทุกวันนี้

ปัจจุบันพระบรมธาตุนครชุมได้กลายเป็นปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์แห่งจังหวัดกำแพงเพชร เป็นศูนย์กลางแห่งความศรัทธา เป็นศาสนสถานที่ เป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีกรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งจารึกแสวงบุญของผู้คนที่ต้องการมาสักการะเพื่อเกิดบุญกุศลและสิริมงคลของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไป แต่อย่างไรก็ดี ข้อมูล

เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมขององค์พระบรมธาตุนครชุมน์
ยังมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีเพิ่มเติมให้ชัดเจน
ในการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นเพียงการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับหลักฐาน
ประวัติศาสตร์เป็นหลัก ผลการวิเคราะห์ศึกษาของผู้เขียนที่ปรากฏใน
บทความนี้ ยังไม่ใช่เป็นข้อยุติทางวิชาการ ยังจำเป็นที่จะต้องศึกษาค้นคว้า
กันต่อไป

ลำดับการ สร้าง/ ซ่อมแซม /บูรณะ	ปีพุทธ- ศักราช	รูปทรงสันนิษฐาน/ภาพถ่าย	ผู้สร้าง/ ผู้ดำเนินการ บูรณะ	สาเหตุ การสร้าง/ ซ่อมแซม/ บูรณะ
1	1900		พระมหาธรรม ราชาลิไทย	เพื่อ ประดิษฐาน พระบรม สารีริกธาตุที่ อัญเชิญมา จากลังกา และเป็นการ ประกาศ สิทธิธรรม ของพระองค์
2	กลาง พุทธ ศตวรร ษที่ 21		พระยาศรีธรรม มา-โคกราช เจ้าเมือง กำแพงเพชร	เพื่อซ่อม แปลงพระ มหาธาตุ วัดวาอาราม และสาธา- รณูปโภค ต่างๆ อุทิศ ถวายพระ ราชกุศลแด่ พระมหากษั ตริย์สอง พระองค์แห่ง กรุงศรี อยุธยา

3	2414 - 2449		แขกและพะ โป่ พ่อค้าไม้ ชาวกะเหรี่ยง ในบังคับ อังกฤษ	รื้อและสร้าง พระบรมธาตุ เจดีย์ใหม่ จากเดิมที่ เป็นเพียง ซากเจดีย์ เพื่อเป็นที่ สักการบูชา และพระ เจดีย์ประจำ เมือง กำแพงเพชร
4	2533		ร้อยตรีทวี ผดุงรัตน์ ผู้ว่า ราชการ จังหวัด กำแพงเพชร และพระสิทธิ ชีโรสถ (ช่วง) เจ้า อาวาสวัดพระ บรมธาตุ	เพื่อบูรณะ องค์พระ บรมธาตุที่ ทรุดโทรม โดยโบกฉาบ ปูนปั้นลาย ทาสีใหม่เป็น สีขาวทั้งองค์
5	2548		พระศรีวิ ภรณ์ (วีระ) ปัจจุบันคือ พระราชวร เมธี เจ้าอาวาส วัดพระบรม ธาตุ	เพื่อบูรณะ ทาสีทอง ซ่อมฉัตร ปู หินแกรนิต และสร้าง รั้วอัลลอยด์ รอบองค์ พระบรมธาตุ นครชุม ถวายเป็น พุทธบูชา

เอกสารอ้างอิง

ก. เอกสารชั้นต้น

กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รัชกาลที่ 5 รล.-มท. เล่ม 5 เอกสารเย็บเล่ม กรม
ราชเลขาธิการรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย (จ.ศ.1232-1233), หน้า
263.

กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.6/20 เรื่อง วัดพระธาตุกำแพง
เพชร.ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย. (2548). กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร.

สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2474). อธิบายระยะทางล่องลำน้ำพิงค์
ตั้งแต่เชียงใหม่จนถึงปากน้ำโพธิ์. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิง
ศพหม่อมแม่ อิศร ท.จ. ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (2506). จดหมายระยะทางไป
พิษณุโลก. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์.

“สมเด็จพระมหาสมณเจ้าตรวจการณคณະสงฆ์ในมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ.2456”.
(2542). ใน จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ (บรรณาธิการ). บันทึกของ
คนท้องถิ่น. พิษณุโลก : เอกสารเผยแพร่ของโครงการท้องถิ่นศึกษา
ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร.

เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5. (2549). กำแพงเพชร : จังหวัดกำแพงเพชร
จัดพิมพ์ในวาระครบรอบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต้นเมืองกำแพงเพชร.

เสด็จประพาสต้น ร.ศ.125. (2547). กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง.

ข. หนังสือ

กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ. (2475). ปฏิทินสำหรับคั่นวันเดือน
จันทร์คติกับสุริยคติ แต่ปีขาลจัตวาศก ร.ศ.1 พ.ศ.2325 จ.ศ.1144
ถึงปีวอกจัตวาศก ร.ศ.151 พ.ศ.2475 จ.ศ.1294. พระนคร : อักษรนิติ.

- เชษฐ์ ดิงสัญชี่. (2555). **เจดีย์ในศิลปะพม่า-มอญ : พัฒนาการทางด้านรูปแบบตั้งแต่ศิลปะศรีเกษตรถึงศิลปะมณฑล. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.**
- ธวัชชัย องค์กรวิทย์ และวิไลรัตน์ ยंत्रอด. (2550). **อยุธยา. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.**
- ธาดา สุทธิธรรม. (2536). **สถาปัตยกรรมสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.**
- ธิดา สารยา. (2537). **รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.**
- ธิดา สารยา. (2554). **มณฑล นครราชธานี ศูนย์กลางแห่งจักรวาล. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.**
- ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2553). **เมืองโบราณนครชุมและพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน วัดพระบรมธาตุ. กำแพงเพชร : เจริญการพิมพ์.**
- ประวัติพระบรมธาตุนครชุม. (2556). **กำแพงเพชร : วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง.**
- ประเสริฐ ณ นคร. (2549). **อักษร ภาษา จารึก วรรณกรรม : รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร. กรุงเทพฯ : มติชน.**
- พระราชวชิรเมธี และคณะ. (2556). **รายงานการวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีตำบลนครชุม อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
- พิทยา บุญาค. (2550). **เสมา สี่มา หลักสี่มาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงครั้งแรกถึงครั้งหลังและกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.**
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2553). **การเมืองในประวัติศาสตร์ ยุคสุโขทัย-อยุธยา พระมหากษัตริย์ราช กษัตริย์ราช. กรุงเทพฯ : มติชน, 2553.**
- วิทยาลัยครูกำแพงเพชร. (2533). **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กำแพงเพชร : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กำแพงเพชร : วิทยาลัยครูกำแพงเพชร.**

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). **ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2546). **ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2552). **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2545). **การวิเคราะห์ข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีร่วมกับข้อมูลด้านศิลปาจารึกและประวัติศาสตร์ศิลปะ สมัยสุโขทัยเพื่อการวิจัยหาประเด็นใหม่ทางวิชาการ**. (เอกสารอัดสำเนารายงานการวิจัย).

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2504). **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 7**. พระนคร : องค์การค้ำของครุสภา.

สันติ เล็กสุขุม. (2549). **ศิลปะสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

_____. (2550). **ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

สันติ เล็กสุขุม. (2552). **เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : มติชน.

สันติ เล็กสุขุม และคณะ. (2551). **โบราณสถานกับรูปแบบสันนิษฐาน มรดกโลกสุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร 1**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สันติ อภัยราช (บรรณาธิการ). (2545). **เดินเท้าสำรวจถนนพระร่วง ถนนพระร่วงกับเมืองกำแพงเพชร**. กำแพงเพชร : ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย จังหวัดกำแพงเพชร โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม.

สุรัชย์ จงจิตงาม. (2549). **คู่มือท่องเที่ยว-เรียนรู้ : ล้านนา เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง**. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2546). **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร**. สุโขทัย : วิทยาคอมพิวเตอร์-ออฟเซต.

ค. บทความ

ขรรณี แสงรุจิ. (2536). “ตำนานพระบรมธาตุนครชุม. ใน เมืองโบราณ. ปีที่ 19 (2).

ขรรณี แสงรุจิ และศรัณย์ ทองปาน. (2536). “พะโป้”. ใน เมืองโบราณ. ปีที่ 19 (2).

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2553). “การเมืองและศาสนา : การขยายอิทธิพลของกรุงสุโขทัยสู่เมืองในกลุ่มน้ำปิงเขตจังหวัดกำแพงเพชร”. ใน **วารสารพิกุล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร**. 8 (2).

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์. (2531). “กำแพงเพชร : เมืองที่ถูกกลืนไปจากหน้าประวัติศาสตร์”. ใน **ศิลปากร**. 32 (5).

ประวัติวัดสว่างอารมณ์. (2550). กำแพงเพชร : ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระครูวิศาลวิโรภาส (ทองหล่อ ปิยโส) อดีตเจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์.

สิทธิธารณ ศรีโคตร. (2556). “การประกาศตีปัญจอันตรธาน และการสถาปนาพระบรมธาตุที่เมืองนครชุมของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทใน พ.ศ. 1900”. ใน **ดำรงวิชาการ**. 12 (1).

อารี สวัสดิ์. (2531). “การคำนวณวันสถาปนาพระบรมธาตุนครชุม”. ใน **ศิลปากร**. 32 (5).

ง. สัมภาษณ์บุคคล

1. พระครูอาทรวิโรตม (อุดม อุบลโล ภู่น้อย) อายุ 68 ปี, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร, สัมภาษณ์วันที่ 30 ธันวาคม 2556.

2. นายวันเชิด กิตติขจร อายุ 68 ปี, อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดพระบรมธาตุ, บ้านเลขที่ 112/1 หมู่ที่ 4 ตำบลนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร, สัมภาษณ์วันที่ 24 มีนาคม 2556.